

Tomenchuk Mariana. Key Linguocultural Concepts in Modern American English. The article deals with the nationally marked concepts of the American variety of Modern English. Main attention is paid to the study of the verbalized key concepts that form the core of American nationally marked conceptual sphere and help to understand peculiarities of conceptualization of different objects, processes and phenomena in American English. The complex analysis is based on taking into account both intra- and extralinguistic factors as it is performed mainly within the framework of linguoculturological approach to the study of variant specified conceptualization. The concepts THE AMERICAN CREED, AMERICANISM, EXCEPTIONALISM have been defined as the key linguocultural concepts in the conceptual world model of the speakers of American variety of Modern English. The latter are of paramount importance for the national identity awareness of speakers of American English and have not got any analogues in the language conscience of speakers of other languages (or their varieties) and cultures. They cover abstract notions not related to object realia in the extralinguistic world and most vividly reflect deep and unique conceptual peculiarities of the world model of the speakers of American variety of Modern English.

Key words: concept, key concept, linguocultural concept, conceptual sphere, conceptualization, conceptual world model, national variety of language.

Стаття надійшла до редколегії
15.01.2014 р.

УДК 316.812.71

Юлія Федецька

Феномен батьківства в англomовних країнах: соціoкультурний аспект

У статті розглянуто соціoкультурні аспекти феномену батьківства в англomовних країнах. Як теоретичне підґрунтя запропоновано стaтeво-рольовий підхід Т. Парсонса, який виник у межах структурного функціoналізму, і типологія девіантної поведінки чоловіків, що запропонував Р. Мертон. Розвідка також пропонує аналіз трактування батьківства з позицій соціального конструктивізму в роботах Дж. Плека, зокрема досліджено зв'язок між батьківством і генеративністю чоловіка. Окреслено моделі батьківства й ролі батька, схарактеризовано причини їх трансформацій, наведено дані експериментів зі встановлення ролі батька у вихованні дітей та формуванні особистості дитини. Зазначено, що батьківський вплив може бути і безпосереднім, і опосередкованим, через стосунки батька зі своєю дружиною – матір'ю дитини. Окрім того, дитина також здійснює певний вплив на батька, формуючи його ставлення до себе, підвищуючи самооцінку й посилюючи генеративність. Наведено статистичні дані, які демонструють залежність формування гармонійної особистості дитини від участі батька у виховному процесі та щоденному спілкуванні.

Ключові слова: батьківство, диференціація ролей, девіація, генеративність, неповна сім'я.

Постановка наукової проблеми та її значення. Учені одностайні в тому, що соціoлогічні аспекти батьківства, його вплив на життя чоловіка, формування особистості дітей та життя родини загалом залишаються недостатньо вивченими й мало висвітлені в спеціальній літературі. Це пояснюють тим, що, традиційно, пріоритет у дослідженнях надавався матері та її ролі в родині [4; 7]. На нашу думку, потреба всебічного вивчення феномену батьківства зумовлена не лише браком ґрунтовних розвідок, а й динамічним і комплексним характером батьківства, а також новими викликами часу, які моделюють сучасні уявлення суспільства про батька.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Усі соціoлогічні розвідки, присвячені феномену батьківства в англomовних країнах, можна розділити на кілька груп: праці теоретичного спрямування в межах певної філософської концепції [1; 2; 8], праці прикладного характеру, у яких розглянуто питання ролі батька, типів батьківства, впливу батька на формування особистості дитини, а теорія поєднується зі статистичними даними [3; 4; 7; 9; 10; 12], та роботи, у яких відображено результати соціoлогічних експериментів [5; 6; 11].

Мета статті – розкрити соціoкультурний аспект батьківства в англomовних країнах. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- представити основні теоретичні засади дослідження феномену батьківства;
- описати передумови трансформації ролей батька з огляду на історичні, суспільні й економічні реалії;

- характеризувати роль батька в сучасній культурі англomовних країн, уключаючи неповні сім'ї;
- установити вектори впливу в процесі взаємодії «батько – дитина».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз теоретичних джерел із проблеми дослідження засвідчив, що одним із впливових соціологічних підходів до вивчення батьківства постав статево-рольовий підхід американського соціолога Т. Парсонса, який виник у межах структурного функціоналізму. Основними функціями родини Т. Парсонс уважав соціалізацію дітей і стабілізацію особистостей дорослих членів сім'ї. На думку вченого, механізмом, здатним забезпечити рівновагу й стабільність системи соціальної взаємодії, постає функціональний розподіл сфер діяльності, тобто диференціація ролей.

На переконання Т. Парсонса, існування будь-якої соціальної системи вимагає виконання двох функцій – *інструментальної* та *експресивної*. Науковець зазначає, що інструментальна функція полягає в забезпеченні засобів існування системи, а експресивна – у підтриманні інтеграції членів системи, а також у встановленні моделей усередині родини та регулювання рівня напруженості її членів [1]. Відповідно, чоловіку відведено інструментальну роль, а жінці – експресивну, емоційну. Отже, функціональний підхід, накладаючи на чоловіка відповідальність за матеріальний добробут сім'ї, визначає його дві основні батьківські функції: годувальника та транслятора чоловічої статевої ролі [2].

Інший видатний американський соціолог Р. Мертон виступив із критикою концепції Т. Парсонса. Р. Мертон запропонував типологію девіантної поведінки чоловіків й описав різноманітні причини відхилення їх поведінки від приписаної ролі годувальника та батька. Нормативну поведінку чоловіків дослідник позначив як конформістську, а серед девіацій виділив чотири типи, а саме інновацію, ритуальну поведінку, відступ і супротив [8].

На нашу думку, обидва запропоновані підходи валідні, проте вони прояснюють хронологічно неоднорідні суспільно-культурні явища. Концепція Т. Парсонса точно розкриває суть процесів, які відбувались у Великобританії та США приблизно до першої половини ХХ ст., коли життя громадян строго регламентувалося суспільною мораллю, релігією та страхом осуду. Девіації в батьківстві були малопоширеним явищем. Пізніше із поширенням більш гнучкої суспільної моралі, виникненням різноманітних субкультур зі своїми власними приписами й проголошенням пріоритету особистого над суспільним прояви девіантної поведінки стали більш помітні. З іншого боку, нові реалії життя сприяли тому, що вимоги до чоловіка як батька трансформувались і почали включати розширений спектр ролей та обов'язків.

Упродовж багатьох віків патріархат виступав панівною формою соціальної організації, у якій чоловік постає головним носієм політичної влади й морального авторитету. Патріархат характеризується культивуванням батьківства – саме батько наділявся функцією піклування про потомство. Фізична перевага доповнювалася положенням про те, що чоловік є творцем і носієм головних культурних цінностей свого часу. У дослідженні А. А. Сташкунас стверджує, що в патріархальній культурі батько – узірець мужності. Головне в нормативах батьківства – влада, делегована суспільством чоловіку в якості підтвердження його особливого статусу [3, с. 13].

У ХХ ст. багато культур світу перейшли на егалітарні принципи відносин у родині, що значною мірою змінило становище батька в суспільстві, позбавивши його статусності й частини влади. Саме тому, на думку А. А. Сташкунас, батьківство може розглядатися як нав'язаний тягар [3, с. 13]. Ми вважаємо таке твердження надто категоричним і переконані, що відхід від патріархату не зменшив значущості та престижу батьківства, а лише розширив репертуар ролей, які суспільство очікує від батька.

Американський соціолог Р. Д. Парк переконливо доводить, що роль батька в сім'ї зазнала радикальних змін. Упродовж ХІХ–ХХ ст. культурна традиція підтримувала таку точку зору: «Батько – це біологічна необхідність, проте соціальна випадковість» [10, с. 1]. Традиційно його зображують далеким від догляду за дітьми, полишаючи всю відповідальність за їх виховання на матір. Батько виступав лише в ролі годувальника сім'ї, слугував дітям переконливим, проте далеким узірцем для наслідування та надавав моральну й матеріальну підтримку дружині. Навіть на початку ХХ ст. суспільство доволі поблажливо ставиться до безвідповідальних батьків, які залишають своїх дітей. Вимоги до матерів у цьому аспекті набагато жорсткіші [4, с. 1].

Водночас зазначено, що на сьогодні, як і в попередні епохи, важко ідентифікувати один-єдиний тип батька. Наприклад, у дослідженні Н. Дауд виокремлено три моделі батьківства:

- 1) невелика частка батьків-одинаків із правом одноосібної опіки й ще менша частка одружених чоловіків, які виступають у ролі матері стосовно дитини;
- 2) чоловіки, батьківська роль яких є другорядною, порівняно з роллю матері;
- 3) відчужені батьки, роль яких зводиться суто до біологічного або правового зв'язку з дітьми [4, с. 4].

Так само різнопланові також ролі, які може виконувати батько – супутник, піклувальник, партнер у шлюбі, захисник, зразок для наслідування, учитель, наставник із моралі, годувальник [7]. Важливість цих ролей варіюється залежно від історичної епохи та субкультурної групи. М. Лем наголошує, що вплив батька на розвиток дитини можна оцінити лише враховуючи виконання всього комплексу ролей у певному соціоекологічному контексті [7].

Ролі, якими батьківство наділяє чоловіка, можуть трансформуватися. Безліч технологічних, економічних й ідеологічних змін у суспільстві породжують нове розуміння ролі батька. Зараз більшість жінок працює повний робочий день за межами дому, ніж будь-коли раніше. Вони також швидше повертаються на роботу після народження дітей. Отже, батьки беруть на себе більше обов'язків із догляду за немовлятами та дітьми молодшого віку. Раніше вся родина допомагала опікуватися дітьми, а зараз нуклеарна сім'я живе більш ізольовано, що пояснюється високою географічною мобільністю з огляду на запити економіки. Усі наведені зміни сприяють тому, що батьки починають брати більш активну участь у вихованні дітей. З'являється нова ідеологія батьківства, яка поступово приникає в традиційний стереотип [10, с. 2] і породжує активний рух за права батьків [4, с. 2].

На увагу заслуговують ті соціологічні розвідки, де доводиться опосередкований вплив батька на дитину через його стосунки зі своєю дружиною – матір'ю дитини [7]. Цікавим у цьому аспекті постає дослідження Франка Педерсена, який спостерігав за матерями місячних немовлят під час годування. При цьому відзначено жінок, які чудово справлялися із цим завданням, а також ті, хто зазнавав певних труднощів. Співбесіда з учасницями експерименту виявила пряму залежність компетентності матері від час виконання своїх обов'язків від поведінки батька та рівня підтримки з його боку [11].

Погоджуємося з твердженням, що дитина виступає не лише пасивним об'єктом батьківського впливу, але, зі свого боку, здійснює певний вплив на батька, формуючи його ставлення до себе [10, с. 12; 12]. Вплив батьківства на чоловіка визначається кількома факторами: індивідуальними, родинними, соціальними, історичними. Наприклад, народження дитини та вступ у батьківство можуть стати серйозним випробуванням для чоловіка, який тільки починає своє кар'єрне зростання. Натомість, чоловік зі стабільною роботою та доходом почуватиметься більш упевнено в ролі батька.

Батьківство часто допомагає чоловікові визначитися із цінностями та окреслити пріоритети. Воно може підвищити самооцінку, якщо чоловікові вдається впоратися з вимогами та відповідальністю батьківства, або, навпаки, може стати причиною неспокою й депресії, виказуючи слабкі сторони людини. Дослідження продемонстрували, що батьківство може посилити генеративність чоловіка [12]. Термін *генеративність* запропонував психолог Е. Еріксон на позначення інтересу до наступного покоління та його виховання, який проявляється в продуктивності й творенні в різноманітних сферах життя людини, котра досягла 40-річного віку.

Цілком природно, що не всі чоловіки можуть бути взірцевими батьками, проте роль батька у вихованні та розвитку дітей важко переоцінити. Багато соціологічних досліджень сфокусовано на неповних сім'ях, де розлучені матері самі займалися вихованням дітей, а контакт дітей із батьком майже або повністю відсутній. Утрату зв'язку батьків із дітьми підтверджують цифри: у середньому розлучені чоловіки, які проживають окремо від родини, зустрічаються з дітьми лише чотири рази на місяць, а близько 20 % дітей повністю втрачає контакт з батьком через 2–3 роки після розлучення [6].

Акцент на підтриманні контакту з батьком пояснюється тим, що більшість дітей у неповних сім'ях виховують матері. Одне з найбільш ґрунтовних й авторитетних досліджень на цю тему провів американський психолог Мевіс Хізерінгтон. Його також вважають революційним у своєму роді, оскільки охоплює близько 1400 родин і понад 2500 дітей, причому період активного спостереження тривав три десятиліття. Вік дітей на початку дослідження становив чотири роки. Дослідниця формує такі висновки:

1. Хлопчики відчувають на собі негативні наслідки розлучення довше, ніж дівчатка. Вони неохоче йдуть на контакт, спостерігають за грою, а не беруть у ній участь, проявляють агресію, а також

мають проблеми з однолітками-хлопчиками, які їх ігнорують. Ігровими партнерами хлопчики частіше обирають дівчаток-однолітків або хлопчиків, менших за віком. Також у них часто виникають непорозуміння з матір'ю, із якою вони проживають. Проте, якщо батько бере участь у житті сина, то дитина набагато краще ладнає і з однолітками, і з матір'ю.

2. Дівчатка доволі швидко пристосовуються до нової ситуації в родині (впродовж двох років із моменту розлучення батьків), вони перебувають у хороших стосунках із матір'ю та мають більше обов'язків й авторитету в родині. Проблеми в них починаються із ухваленням у підлітковий вік. Це можуть бути конфлікти з матір'ю, відмова слідувати вказівкам, антисоціальна поведінка, емоційна нестабільність, низька самооцінка та проблеми у відносинах із протилежною статтю.

3. Звідси очевидно, що розлучення негативно впливає на дівчаток, проте його прояви помітні пізніше, в підлітковому та молодому віці [5].

Стосовно причин такого безвідповідального батьківства після розлучення, то дослідники називають відносини між колишнім подружжям визначальним фактором [4, с. 3]. Не настільки важливо, якими були стосунки батька й дитини до розлучення, як те, чи вдалося подружжю безболісно та цивілізовано розірвати шлюб.

Навіть у повних сім'ях, згідно зі статистичними даними, батьки проводять менше часу з дітьми, порівняно з матерями: у США цей показник 2011 р. становив, відповідно, 6,5 год та 12,9 год [9], проте вагомішим показником є не тривалість спільно проведеного часу, а його якісне наповнення [10, с. 12; 4, с. 2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, поняття *батьківство* в соціокультурному аспекті зазнає значних трансформацій, виходячи за межі патріархального розуміння ролі батька в родині. Водночас простежується негативна тенденція, коли значна частина чоловіків безвідповідально ставиться до виконання своїх батьківських обов'язків, з одного боку, і така поведінка є прийнятною та не зустрічає відчутного осуду в суспільстві – з іншого. Наслідком цього можуть стати порушення в процесі соціалізації дитини й низький рівень її адаптації до дорослого життя.

Перспективу подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у визначенні батьківських ролей у межах окремих етнічних спільнот у Великій Британії й Сполучених Штатах, аналізі кореляції девіантного батьківства з такими показниками, як вік, освіта, соціальний статус, місце проживання, професія, ґрунтовному описі механізму зростання генеративності батька після народження дитини. Проведений аналіз наукових джерел послужить надійним теоретичним підґрунтям лінгвістичного аналізу проблеми батьківства.

Джерела та література

1. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем / Т. Парсонс // Американская социологическая мысль / под ред. В. И. Добренькова. – М. : Междунар. ун-т бизнеса и управления, 1996. – С. 462–478.
2. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения / Т. Парсонс // Американская социологическая мысль / под ред. В. И. Добренькова. – М. : Междунар. ун-т бизнеса и управления, 1996. – С. 494–526.
3. Сташкунас А. А. Трансформации концепта мужественного в европейской культуре (на примере памятников литературы и изобразительного искусства) : автореф. дис. ... канд. культурологии : 24.00.01 / А. А. Сташкунас. – СПб., 2012. – 22 с.
4. Dowd N. E. Redefining fatherhood / Nancy E. Dowd. – New York : New York University Press, 2000. – 278 p.
5. Hetherington M. E. For Better or For Worse: Divorce Reconsidered / E. Mavis Hetherington, John Kelly. – New York ; London : W. W. Norton & Company, 2003. – 307 p.
6. Hughes R., Jr. The effects of divorce on children [Electronic recourse] / Robert Hughes, Jr.. – Mode of access : <https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/14470/The%20Effects%20of%20Divorce%20on%20Children--2005.pdf?sequence=2>
7. Lamb M. E. How do fathers influence children's development? Let me count the ways / Michael E. Lamb // The role of the father in child development / ed. by Michael E. Lamb. – 5th ed. – John Wiley & Sons, 2010. – P. 1–26.
8. Merton R. K. Social Theory and Social Structure / R. K. Merton. – Glencoe : Free Press, 1957. – 645 p.
9. Meyer C. Dispelling the Myth of Gender Bias in the Family Court System [Electronic resource] / Cathy Meyer. – Mode of access : http://www.huffingtonpost.com/cathy-meyer/dispelling-the-myth-of-g_e_b_1617115.html

10. Parke R. D. *Fatherhood* / Ross D. Parke. – Harvard University Press, 1996. – 319 p.
11. Pedersen Frank A. *Mother, Father, and Infant as an Interactive System* / Frank. A. Pedersen // Paper presented in the symposium, *Fathers and Infants*, at the annual convention of the American Psychological Association. – Chicago, 1975. – September, № 1. – 13 p.
12. Pleck J. H. *Fatherhood and masculinity* / Joseph H. Pleck // *The role of the father in child development* / ed. by Michael E. Lamb. – 5th ed. – John Wiley & Sons, 2010. – P. 32–66.

Федецкая Юлия. Феномен отцовства в англоязычных странах: социокультурный аспект. В статье рассматриваются социокультурные аспекты феномена отцовства в англоязычных странах. В качестве теоретического основания предлагается полоролевой подход Т. Парсонса, возникший в рамках структурного функционализма, и типология девиантного поведения мужей, предложенная Р. Мертоном. Исследование также содержит анализ трактовки отцовства с позиций социального конструктивизма в работах Дж. Плека, в частности изучается связь между отцовством и генеративностью мужчины. В работе изложены модели отцовства и роли отца, предоставлена характеристика причин их трансформаций, приведены данные экспериментов, призванных выявить роль отца в воспитании детей и формировании личности ребенка. Отмечается, что отцовское влияние может быть как непосредственным, так и опосредованным, через взаимоотношения отца со своей женой – матерью ребенка. Помимо этого, ребенок также оказывает определенное воздействие на отца, формируя его отношение к себе, повышая самооценку и усиливая генеративность. Анализ теоретических источников показал, что существует зависимость формирования гармоничной личности ребенка от участия отца в воспитательном процессе и ежедневном общении.

Ключевые слова: отцовство, дифференциация ролей, девиация, генеративность, неполная семья.

Fedetska Yulia. The Phenomenon of Fatherhood in the English-Speaking Countries: Sociocultural Aspect. The paper deals with the sociocultural aspect of fatherhood phenomenon in the English-speaking countries. Sex roles approach introduced by T. Parsons within structural functionalism and Merton's paradigm of deviant behaviour serve as a theoretical foundation of the present study. The paper incorporates the analysis of fatherhood perception within social constructivism in the works by J. Pleck, namely the attention is focused on the interrelation between fatherhood and men's generativity. The study outlines fatherhood models and father's roles, explains the reasons for their transformations, presents experimental data concerning father's role in children's upbringing and formation of a child's self. The author notes that paternal influence can be both direct and indirect, through father's relations with his wife, the child's mother. Moreover, the child produces the impact of his/her own by shaping the father's attitude, boosting his self-esteem and fostering his generativity. The analysis of theoretical sources showed that the child's well-being and personality development is largely determined by the father's involvement in rearing the child as well as in daily communication with the latter.

Key words: fatherhood, roles differentiation, deviation, generativity, one-parent family.

Стаття надійшла до редколегії
08.01.2015 р.